

II. UN MANCÚS DE RAMON BERENGUER I

PER

CARME MONTALBÁN I MARTÍNEZ

Durant la campanya d'excavació que es va dur a terme el setembre de 1993 a la plaça Muntaner de Peralada (Alt Empordà), es va fer una troballa, un mancús d'or del s. XI, que no és habitual en qualsevol jaciment arqueològic. No és que sigui inusual el fet que apareguin monedes a les excavacions, al contrari, és rar el cas en què no s'han localitzat com a mínim dues o tres peces de numerari. L'atresorament, la seva pèrdua, l'oblit o un abandonament precipitat del lloc fan que aquesta mena de troballes siguin importants, i que ajudin a donar una datació més concreta del jaciment que s'estudia, sense haver-les de prendre com a eina única i bàsica per a la fixació d'una cronologia. El fet de la moneda en si dins d'un context arqueològic no és estrany, el que sí que resulta fora de la normalitat és el tipus de moneda que ens ocupa en aquest moment.

Es tracta d'una peça d'or que correspon a una època molt concreta dins els comtats catalans, relacionada amb un context socioeconòmic diferent i que marca un tret diferencial amb els altres amonedaments comtals catalans. A més, representa un tipus numismàtic que s'ha exhumat en pocs jaciments, i no s'inclou dins les sèries més conegudes que apareixen de forma abundant disseminades per la geografia catalana. De fet, aquesta situació pot venir determinada pel valor intrínsec de la moneda, el que té ja no per ella mateixa sinó pel metall que la compon.

El mancús de Barcelona és un tipus monetari que neix com a imitació o còpia dels models àrabs que dominaven els mercats i la circulació monetària de la península Ibèrica des d'abans de l'any 1000, amb emissions importants des de mitjan s. X. En un moment donat l'arribada d'or a Al-Andalus, provi-

nent de les rutes africanes, disminueix; el control es fa més feble a partir sobretot de la divisió en taifes (1010)¹. Es podria dir que la moneda d'or musulmana és abundant als comtats catalans del 985 al 1020 aproximadament².

Per la documentació que ens ha arribat sabem que el 1018-1019 ja circulen els mancusos fabricats a Barcelona, el comte decideix batre'ls per mantenir el volum i la circulació dins del mercat d'una moneda que s'havia fet imprescindible per als intercanvis comercials. Però l'amonedament per part del comte també es duu a terme per proporcionar el benefici de la seva fabricació a l'autoritat comtal. Fa una moneda d'igual qualitat que l'àrab ja que si no aquella hauria bloquejat la circulació de la seva, vol imitar les andalusines i treure profit en favor seu. Però és una moneda que té un poder emissor identificable i més accessible. "El control, manipulació i ús dels mancusos és en rigor un afer dels comtes de Barcelona"³.

La paraula mancús prové de "gravat", a les zones musulmanes se l'anomena dinar, però a les no-musulmanes se li dóna el nom de mancús per diferenciar-lo de "*denarius*"⁴.

Aquest tipus de numerari porta canvis importants dins l'estructura monetària comtal: s'encunya en or, desapareixen els tipus religiosos i la llengua emprada per les llegendes és l'àrab, tot i que de mica en mica s'inclouen paraules en llatí. Però aquestes no tindrien gaire importància si no fos que ens mostren el nom del comte.

Les dues primeres encunyacions serien de Berenguer Ramon I i s'indica el nom del moneder que les fabrica: BONNOM. Als documents s'explicita d'una manera intencionada l'emissió d'aquestes monedes de

¹ Una visió molt més aprofundida de la situació que es produïa a Al-Andalus en aquesta època la tenim a M. Barceló, "L'or d'Al-Andalus circulant als comtats catalans entre 967 i 1100; un or vist i no vist?" a *S.N.B.* 1979, p. 313-327.

² Amb més abundància als territoris que estan dins els dominis del comte de Barcelona (Ausona, Bages, Vallès...). Però el mateix es podria dir de l'or català. A.M. Balaguer, "Primeres conclusions de l'estudi de la moneda catalana comtal" a *S.N.B.* 1979, p. 302.

³ Això queda demostrat veient com l'evolució de la moneda local queda estancada i la moneda d'or pren l'hegemonia en les transaccions comercials.

⁴ M. BARCELÓ, op. cit., p. 314. C. Cahen creu que a les zones musulmanes es prescindeix de la paraula "mancús" en la parla popular, i se li dóna el nom "dinar", que és el que realment identifica la peça.

Barcelona per diferenciar-les del mancusos de seques musulmanes, són: “mancusos de monete Barchinone”⁵.

Els primers mancusos imiten el dinar de Yahya al-Mutali⁶, no porten el nom del comte i podien ser encunyats a títol personal, com a “banquer” (per Bonnom) i tolerats pel comte de Barcelona. Pels textos se sap que circulaven ja el 1019 però no se’ls esmenta per anys anteriors ni des de quan se’n podien trobar.

Se suposa que la decisió d’encunyar en or seria presa per aquest comte o la seva dona Ermessenda, ja que Ramon Berenguer I succeeix el seu pare amb tretze anys i es continua encunyant en or, amb ell ja de forma oficial⁷. La fabricació de moneda passa ara a mans del moneder Eneas. L’encunyació portada a terme per Ramon Berenguer I degué ser important ja que és el tipus comtal més ben representat, a més en aquesta època és quan es troben més cites de pagaments en or.

Tot i que continua la tipologia iniciada pel seu pare, a poc a poc es va diferenciant, més endavant encunya fins i tot amb el seu nom, són els mancusos anomenats “bilingües”. Aquests en lloc de portar una llegenda marginal en cúfic, porten una inscripció en caràcters llatins: RAIMUNDUS COMES. El comte va prendre una decisió molt important en decidir batre moneda d’or al seu nom, un metall reservat tradicionalment als emperadors⁸.

Però, d’on venia l’or que utilitzava per encunyar moneda? S’ha de pensar que arribaria pels pagaments en pàries, mitjançant or amonedat, lingots o objectes d’or. El comte l’amonedaria per mantenir el volum de la circulació; amb Ramon Berenguer I l’or circulant arriba al 87% dels intercanvis comercials, així es demostra que l’autoritat comtal no l’atresora sinó que incideix directament en l’economia de base. Però el fet que disminueixi de forma progressiva el pes de la moneda fa intuir que a poc a poc es faria difícil l’aprovisionament del metall⁹.

⁵ Així es distingeixen dels “mancusos de Spania”, “amoris” o “ceptis”, que són els noms que reben les monedes d’or encunyades a zones musulmanes.

⁶ J. DE NAVASCÚES al seu article “En torno a las monedas hispano-musulmanas” dins *Gaceta Numismática*, núm. 38, ens parla de les llegendes més freqüents d’anvers i revers en llengua àrab del numerari hispanomusulmà.

⁷ Aleshores Ermessenda era la seva tutora.

⁸ Els reis visigots allargaren molt aquesta decisió ja que era un atreviment encunyar en el metall imperial.

⁹ La ruta africana no es controla.

Per acabar, cal dir que el moment en què s'encunya moneda d'or als comtats catalans es reduiria al període que va del 1018 al 1076, aproximadament (quan comencen a decreixer els esments d'aquest tipus monetari). Sembla que vol pal·liar la manca de metall amonedat en un moment determinat. Al llarg del s. XII entra en decadència, relacionada sobretot amb l'arribada dels almoràvits i la seva moneda: el morabatí, i també amb l'aparició de l'or valencià.

Al llarg de la seva vida el mancús passa per una evolució, ja perfilada anteriorment, que porta a diferenciar la moneda en tres tipus diferents pel seu pes i qualitat. El primer tipus estaria representat per les monedes que copien els models àrabs sense deixar-se cap detall, el pes i la talla són idèntics. Són els mancusos fets pel moneder Bonnom, ja documentats el 1019 i amb un pes de 3,90 g. A partir del 1036 treballa el moneder Eneas, en aquest moment es detecta una degeneració del tipus i una baixada del pes, que cap al 1056 seria de 2,73 g. Però fins que no es té coneixement de l'aparició del tercer tipus, el 1067, passa un període de temps llarg en el qual es detectaria la intervenció de diverses mans en la fabricació del numerari, els moneders del taller d'Eneas. Això també influiria en la degradació de la moneda. Els darrers mancusos, des del 1067 en la documentació, mostren un pes encara més reduït, d'1,95 g. aproximadament. Els encunyats estan tan malmesos que donen lloc a una moneda totalment diferent a la que formava les primeres encunyacions.

Mentre pels dos primers tipus s'ha de parlar de dos moneders jueus¹⁰ que coneixien l'escriptura àrab, la dominen, i així ho demostren en les seves talles; pels darrers, incloses les darreres emissions d'Eneas, ja no es domina l'àrab escrit, els més tardans fan ratlles poc profundes horitzontals i amb un traç ample (són còpies dels últims models del taller d'Eneas).

Dins dels mancusos de mala qualitat, amb uns pesos que oscil·len entre 1,90 i 1,98 gr, es troba el tipus bilingüe que porta una llegenda marginal en llatí amb el nom del comte. Aquesta inscripció normalment és retrògrada, però a més, es podia donar el cas que tingués alguna de les seves lletres en posició invertida. O fins i tot tota la llegenda, produint-se així una lectura interna.

El mancús que ens ocupa estaria emmarcat de forma clara dins aquest grup. Encara que la inscripció no es pot llegir de forma completa, sí que s'intueix un cert nombre de lletres que no deixen cap mena de dubte. A més el seu pes coincideix clarament amb el que s'ha descrit anteriorment, 1,96 gr, i s'inclou així en el darrer tipus emès pel comte.

¹⁰ Aquests dos moneders estan documentats en l'època com a habitants de Barcelona, això faria dissipar els dubtes d'alguns estudiosos sobre l'origen del mancús i el lloc on era fabricat.

Pel que fa al context arqueològic, es va localitzar directament sota un nivell d'argila premsada (UE 2052) relacionat estratigràficament amb els vestigis d'una forja de ferro ubicada al sector 3 de la zona 2. Aquesta capa d'argila que degué funcionar amb tota probabilitat com a nivell de circulació, s'assentava sobre un estrat (UE 2060) de terra força més heterogènia i de tonalitats verdoses, també força compacta, que podem considerar com un anivellament contemporani a la construcció de la forja. La moneda proporciona un terme *post-quem* per al bastiment de la forja i de les construccions relacionades amb ella que ara com ara, és la dada cronològica més important i significativa.

BIBLIOGRAFIA

- BALAGUER, A.M.; "Primeres conclusions de l'estudi de la moneda catalana comtal" a *Symposium Numismàtic de Barcelona*, vol. II. Barcelona, 1979, p. 297-327.
- BARCELÓ, M.; "L'or d'al-Andalus circulant als comtats catalans entre 967 i 1100; un or vist i no vist?" a *Symposium Numismàtic de Barcelona*, vol. I. Barcelona, 1979, p. 313-327.
- BOTET i SISÓ, J.; *Les monedes catalanes*. Vol. I. Diputació de Barcelona, 1908-1911, p. 72-73.
- CRUSAFONT, M.; *Numismática de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516)*. Ed. Vico. Madrid, 1982, p. 50-53 i 178-181.
- CRUSAFONT, M.; BALAGUER, A.M.; "Els comtats catalans: les seves encunyacions i àrees d'influència" a *Symposium Numismàtic de Barcelona*, vol. I, Barcelona, 1979, p. 377-473.
- DOMINGO FIGUEROLA, L.; "Tipologia de la moneda comtal catalana" a *Symposium Numismàtic de Barcelona*, vol. II. Barcelona, 1979, p. 222-250.
- GIL FARRÉS, O.; *Historia de la moneda española*. Madrid, 1959, p. 125-148.
- MATEU IBARS, M.D.; "Relación cronológica de documentos monetales desde 1066 a 1260", del Archivo de la Corona de Aragón dins *Symposium Numismàtic de Barcelona*, vol. II. Barcelona, 1979, p. 205-209.
- NAVASCÚES DE PALACIO, J.; "En torno a las monedas hispano-musulmanas" a *Gaceta Numismática*, núm. 38. 1975, p. 31-37.

- PELLICER, J.; “Metrologia comtal” a *Symposium Numismàtic de Barcelona*, vol. I. Barcelona, 1979, p. 261-311.
- VEGUÉ, P.; “La circulació monetària àuria a la Península després del Mil·leni: el problema del mancús de Barcelona” dins *Symposium Numismàtic de Barcelona*, vol. I. Barcelona, 1979, p. 329-357.
- VILAR, P. (dir.); *Història de Catalunya*, vol. II. Edicions 62. Barcelona, 1987, p. 248-252 i 271-276.

II. UN MANCÚS DE RAMON BERENGUER I

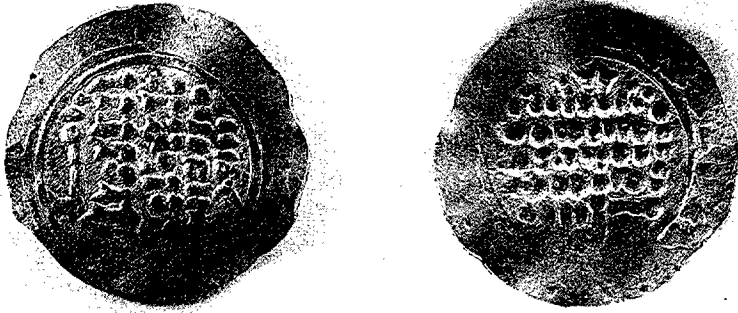

Fig. 1. Anvers i revers del mancús trobat a Peralada.

RAIMVNQVZ COMEZ
VIIQV

Fig. 2. Lectura correcta del mancús bilingüe. Botet i Sisó, p. 220.